

УДК 001.8 : 631.6 : 061 : 626.871/.873 : 631.117.4 Тюленев (091)
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.2\(30\).408](https://doi.org/10.33782/eminak2020.2(30).408)

ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОМЕЛІОРАТОРА М.О. ТЮЛЕНЄВА (1889-1969 рр.) НА БОЛОТНИХ ДОСЛІДНИХ СТАНЦІЯХ

Наталія Шульга

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ, Україна)
e-mail: shulha.nv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4063-6911>

У статті охарактеризовано внесок вітчизняного агромеліоратора, член-кореспондента АН УРСР, професора Миколи Олександровича Тюленєва (1889-1969 рр.) у розвиток болотних дослідних станцій країни, зокрема, Мінської болотної дослідної станції, Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції, Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції, Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту Українського НДІ с.-г. меліорації. Учений пройшов шлях від простого спеціаліста-агрохіміка до директора Рудня-Радовельської болотної дослідної станції та керівника й організатора наукових досліджень Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту. М.О. Тюленев є автором більше 200 наукових робіт з агро-меліоративної дослідної справи. Ученого по праву називають визнаним класиком меліоративно-дослідної справи країни радянського періоду.

Ключові слова: болотні дослідні станції, осушення боліт, агромеліорація, М.О. Тюленев

Постановка проблеми. Микола Олександрович Тюленев (1889-1969 рр.) – професор, член-кореспондент АН УРСР, агромеліоратор, педагог – належить до когорти вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії, методології та практики агро-меліоративної дослідної справи, а також у підготовку галузевих фахівців в Україні. Тему актуалізувало і відзначення у 2019 р. на державному рівні 130-річчя від дня народження дослідника та необхідність популяризації його постаті і творчих напрацювань серед громадськості. М.О. Тюленев є автором більше 200 наукових робіт (книги, брошури, звіти, статті у збірниках та періодичних виданнях, праці за його науковою редакцією), частина з яких наразі залишаються не оприлюдненими. Повна (доповнена, уточнена) бібліографія робіт професора ще чекає свого дослідника. Крім того, детального аналізу та фахової оцінки потребує увесь його науковий спадок у контексті перспектив розвитку агро-меліоративної дослідної справи. Впевнені, що створення поглибленої наукової біографії вченого є важливим і актуальним завданням.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації даних про діяльність вітчизняного агромеліоратора М.О. Тюленєва на болотних дослідних станціях, його внесок у становлення і розвиток осушувальних меліоративних робіт на болотах УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність ученого досліджували О. Бачкала¹, В. Вергунов², Н. Весельська³, Ю. Довгорука⁴ та ін. науковці, видано бібліо-

¹ Бачкала О.В. Діяльність професора М.О. Тюленєва в розвитку сільськогосподарської осушувальної меліорації на торфово-болотних ґрунтах. *Історія науки і біографістика: електронне наукове фахове видання*. 2006. № 1.

графічні показники наукових праць М.О. Тюленева⁵.

Джерельну базу дослідження склали, переважно, праці самого вченого та його колег, а також опубліковані документи і звіти науково-дослідних установ УРСР.

Мета дослідження полягає в оцінці внеску М.О. Тюленева у розвиток болотних дослідних станцій країни, зокрема, Мінської болотної дослідної станції, Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції, Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції, Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту Українського НДІ с.-г. меліорації.

Виклад матеріалу. Микола Олександрович Тюленев народився 5 квітня 1889 р. у с. Ганнівка Верходніпровського повіту Катеринославської губернії (тепер – Дніпропетровська обл., наразі це село належить до Петрівського району Кіровоградської області) у родині службовців. Микола Тюленев отримав середню освіту у першій Полтавській класичній чоловічій гімназії імператора Олександра I Благословенного (тепер – Полтавська спеціалізована школа № 3). Саме у стінах гімназії в юнака вперше проявився інтерес до торфово-болотного фонду країни та шляхів його покращення, чому сприяли відвідини кабінету ботаніки та мінералогії, а також експозицій Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині – Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського).

У 1907-1911 рр. юнак навчався на сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II (нині – Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»). Після закінчення вузу М. Тюленев отримав спеціалізацію «культуртехнік» або «агроном-меліоратор».

Професійна діяльність дослідника-практика пов'язана з рядом болотних дослідних станцій країни. Так, М.О. Тюленев з жовтня 1911 по січень 1912 рр. працював спеціалістом-агрохіміком першої в Російській імперії **Мінської болотної дослідної станції** (нині – Республіканське наукове дочірнє унітарне підприємство «Інститут меліорації» Науково-практичного центру НАН Білорусі по землеробству). На Мінську болотну дослідну станцію було покладено низку важливих завдань з вивчення бо-

² Вергунов В.А. Культури боліт у науково-освітньому доробку М.О. Тюленева. *Вісник аграрної науки*. 2019. № 6 (795). С. 82-87; Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969) – вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні (до 130-річчя від дня народження). НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, Ін-т вод. проблем і меліорації, ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Панфільська досл. ст., НАН України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Ін-т архівознавства, МОН України, Нац. ун-т водн. госп-ва і природокористування України. Рівне: НУВГП, 2019. 123 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука в особах, документах, бібліографії»; кн. 108).

³ Весельська Н.М. Рудня-Радовельська болотна дослідна станція: Історичний нарис. Київ: Дніпро, 2011. 112 с.

⁴ Довгоруку Ю.О. Яготинський період життя та роботи видатного вченого вітчизняної аграрної науки професора М.О. Тюленева. *Яготинські вісті*. 2018. 26 листопада. [№ 93, 11276]. С. 5.

⁵ Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889-1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911-1964 роки. До 130-річчя від дня народж.; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала; НААН, ННСГБ, Ін-т водних проблем і меліорації, НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т архівознавства; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: «ЦП» Компринт», 2019. 150 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 72); Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889-1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911-1964 роки. До 75-річчя Ін-ту гідротехніки і меліорації УААН. УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала, А.С. Загайчук, І.І. Калантиренко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ, 2004. 60 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 9).

лотних ґрунтів (детальніше див. працю В.А. Вергунова⁶).

Першим очільником станції, з липня 1911 р., був доктор ботаніки О.Ф. Флеров. Спочатку орендоване приміщення станції розміщувалося у Мінську, де також знаходились і агрохімічна лабораторія, музей і житло її керівника; там же проживав і М.О. Тюленев. Науковця було запрошено на дану роботу задля виконання фізичних і хімічних аналізів болотних ґрунтів Мінської губернії. Він разом із В.І. Морозовим протягом серпня – жовтня 1911 р. здійснив огляд різних типів боліт губернії з метою вибору ділянки для облаштування болотного господарства. Ідеальним місцем виявилася ділянка біля станції Пуховичі в маєтку П.М. Мірковича у північній частині губернії недалеко від м. Мінськ⁷. Агроном М.О. Тюленев у листопаді-грудні 1911 р. працював над аналізом відібраних при експедиційному обстеженні болотних ґрунтів Мінської губернії⁸.

Учений безпосередньо причетний до появи **Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції** (1922 р.), обґрунтувавши необхідність її відкриття. Цим питанням він почав займатися ще у 1921 р., однак лише у наступному році було виділено земельну ділянку під облаштування станції. Сільськогосподарський науковий комітет України (СГНКУ) (нині – Національна академія аграрних наук України) отримав 337 десятин землі колишнього маєтку поміщиці Лашинської разом з будівлями та інвентарем на хуторі Михайлівка неподалік станції Борки Мерефської волості Харківського повіту. Під станцію загалом видано 1000 десятин «луків у долині Дніпра та його заплаві р. Ірпінь, частково заболоченої, але типової для Дніпровської долини»⁹.

Станцію, яка підпорядковувалася СГНКУ (науково) та «Укрмеліоводгоспу» Народного комісаріату земельних справ (НКЗС) УСРР (організаційно), очолив Ф.П. Вангенгейм, проте її головним ідейним натхненником залишався М.О. Тюленев. Казаровицька науково-дослідна меліораційна станція вважалася головною в країні науково-дослідною установою з визначення і розробки основних технічних способів та удосконалення методів меліорації і культури луків. М.О. Тюленев разом з колегою Є.В. Окоповим розробили «Статут» станції, де були визначені її основні завдання.

М.О. Тюленев увійшов до числа членів Ради станції. За його пропозицією, ще до закладання польових стаціонарних дослідів її обстеження провели: геологічне – професор О.С. Федоровський, ґрунтове – доцент Н.Л. Ремизов, ботаніко-географічне – М.У. Котов і Е.М. Лавренко; бур'янну рослинність вивчив А.У. Прошкін, водозбори – Н.Т. Дідусенко¹⁰. У подальшому Казаровицька науково-дослідна меліораційна станція тісно співпрацювала з ботанічною, екологічною та ґрунтознавчою секціями Сільськогосподарського наукового комітету України.

Учений протягом 1923-1932 рр. виконував адміністративну функцію директора створеної у квітні 1923 р. за сприяння СГНКУ **Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції**. Зокрема, до його кола обов'язків належали: керівництво науковою та господарсько-адміністративною роботою станції; можливість

⁶ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969)... С. 12.

⁷ Там само. С. 14.

⁸ Отчет о деятельности Болотной опытной станции Минского губернского земства в 1913 году. *Болотоведение: вестник культуры и изучения болот и луговодства*. 1913. № 1. С. 93.

⁹ Окопов Є. Центральна Досвідно-Меліораційна Лучна Станція. *Вістник сільськогосподарської науки*. 1922. Т. 1, вип. 1 (верес.). С. 33.

¹⁰ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969)... С. 29.

розпоряджатися, у межах затвердженого плану робіт (кошторису), кредитами, майном і ресурсами установи; прийом і звільнення робітників і службовців за умови інформування НКЗС УСРР; можливість укладання фінансових договорів та кредитів. Директор станції був підзвітним Наркомзему та Губземуправлінню.

Варто наголосити, що станція фактично відновила свою роботу у 1923 р. на основі Рудня-Радовельського болотного дослідного господарства, відкритого 1913 р. Волинським губернським земством. Це господарство створювалося з метою вивчення сільськогосподарського освоєння Замисловичського болотного масиву площею 16 000 га (до того – лісова дача Радовельського лісництва), що розміщувався на берегах Замисловичського каналу та річки Перги (притоки р. Уборти). Ще у 1910-х рр. М.О. Тюленев залучався Департаментом землеробства до опрацювання початкової робочої програми діяльності господарства¹¹.

Новоутворене болотне дослідне господарство обслуговувалося спеціалістом по культурі боліт Волинського губернського земства О.С. Шкабарою та вченим агрономом Л.В. Кузнецким; було обстежене спеціальною комісією, очолюваною В.С. Доктуровським і В.М. Хітрово; при цьому загальне керівництво з дослідження боліт Волинської губернії здійснював О.Ф. Флеров. У результаті спеціалістом по культурі боліт Волинського губземства Е.Я. Сербініним і майстром по культурі боліт В.С. Барановським було закладено та виконано досліді на болоті площею 10 десятин¹².

Гідрологічні дослідження на Рудня-Радовельській болотній дослідній станції з 1923 р. виконувалися під керівництвом проф. Є.В. Окопова, агрономічні – фахівців станції О.Г. Вереса та І.Г. Келлі; розробкою робочих програм для сімох багатofакторних схем досліджень керував М.О. Тюленев. Програму станції було затверджено меліораційною секцією СГНКУ (1923 р.), на Волинській нараді з дослідної справи та Київському обласному з'їзді з дослідної справи (1924 р.), згодом – НКЗС УСРР. Волинське губернське управління надало станції необхідне приладдя, іншу частину закуплено в Укрметі.

Рудня-Радовельська метеостанція увійшла до мережі Української метеорологічної служби по II категорії та забезпечувала на висоті 190 м над рівнем моря відповідні спостереження; визначення рівня стояння ґрунтових вод здійснювали з допомогою спеціально обладнаного водомірного посту. Ботанічний розсадник слугував для проведення фітофенологічних спостережень; осушено невелику площу болота в 45 десятин, для чого було вирито осушувальні канали¹³. Протягом першого року існування відновленої станції там було відреставровано адміністративні й господарські приміщення, зокрема, контору з кухнею та склад для зберігання сільськогосподарського реманенту. В наступному році було здійснено ремонт каналів, проведено детальні гідротехнічні, гідрологічні, геоботанічні та ґрунтові дослідження. Даними процесами керував М.О. Тюленев. Поряд із цим закладено досліді з вивчення процесу розкладання торфу; вивчено різні травосуміші лугового та пасовищного викорис-

¹¹ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969)... С. 34.

¹² Доктуровский В.Л. Опытное хозяйство на болотах Волынской губ. *Болотоведение: вестник культуры и изучения болот и луговодства*. 1913. № 4. С. 365-374.

¹³ Тюленев Н. История возникновения, задачи, программа и первые достижения Рудня-Радовельской болотной опытной станции 1923-1926 гг. Коростень: Изд. Коростенского окрзема тдела, 1926. Вып. 1. С. 7-66. ([Труды] Рудня-Радовельской болотной опытной станции; Вып. 1), с. 20-21.

тання, різних сільгоспкультур, лікарських рослин. Було одержано високі врожаї моркви, селери, петрушки («2 300 пудів», «960 пудів», «660 пудів» відповідно)¹⁴.

М.О. Тюленев став ініціатором та безпосереднім дописувачем семи випусків «Праць» станції, які, починаючи з четвертого випуску, вміщували ще й резюме німецькою мовою. Все це дало можливість широко репрезентувати отримані результати багаторічних польових досліджень станції як в Україні, так і за кордоном. Саме у «Працях» станції оприлюднювалися дослідження М.О. Тюленєва з економічними розрахунками щодо рентабельності вирощування овочів на окультурених осушених ґрунтах.

На Рудня-Радовельській болотній станції також проводилися (починаючи з 1924 р.) дослідження щодо ефективності вирощування конопель на осушених ґрунтах Полісся. Результати вирощування конопель були оприлюднені С. Паляничком і М. Тюленєвим у праці «Перспективи розвитку культури конопель на болоті»¹⁵.

У 1928 р. Рудня-Радовельська дослідна станція на чолі з директором М.О. Тюленєвим отримала від профільного наркомату завдання вивчення питання використання фосфоритів для боліт Полісся, для чого на станції було розпочато додаткові польові досліді за розширеною програмою з використанням процесів комбінування мінеральних добрив.

М.О. Тюленев піклувався про презентацію результатів досліджень станції широкій громадськості, тому, окрім видання «Праць» станції, восени 1925 р. за його ініціативою було відкрито музей; влаштовувалися спеціальні курси, читалися лекції та оприлюднювалися доповіді на різних науково-популярних заходах, в місцевій пресі друкувалися статті й повідомлення, на районних сільськогосподарських виставках демонструвалися експонати станції.

24-26 вересня 1927 р. на Рудня-Радовельській дослідній станції за ініціативою вченого організовано Перший Всесоюзний з'їзд по культурі боліт; на Другому з'їзді у Мінську (15-18 жовтня 1927 р.) М.О. Тюленев входив до української делегації; презентував станцію на Першій Всесоюзній нараді луговодів-дослідників при Державному луговому інституті ім. професора В.Р. Вільямса (23 лютого – 1 березня 1928 р.). На останньому із заходів пролунали виклики, що постали в той час перед діючими болотно-дослідними установами країни: доцільність використання меліораційних площ під луки, а не під польові культури; необхідність дотримання чітко відпрацьованих елементів культуртехнічних робіт; важливість фінансування використання меліоративних земель з державного бюджету та виконання спеціальних робіт не ентузіастами, а фахівцями¹⁶.

Варто відзначити роботу достатньо великої кількості установ УСРР, які з початку ХХ ст. забезпечували осушувальні меліорації в країні: Волинське болотне дослідне поле на трав'яно-осоковому болотному масиві «Чемерне» (1912 р.), Рудня-

¹⁴ Тюленев Н. Указ. соч. С. 46.

¹⁵ Паляничко С.О. Технічні властивості конопель. У кн.: Перспективи розвитку культури конопель на болоті. Київ: Вид. Рудня-Радовельської дослідної станції, 1930. С. 22-29. ([Труди] Рудня-Радовельська дослідна станція; Вип. 7); Тюленев М.О. Попередні дані про культуру конопель. У кн.: Перспективи розвитку культури конопель на болоті. Київ: Вид. Рудня-Радовельської дослідної станції, 1930. С. 6-19. ([Труди] Рудня-Радовельська дослідна станція; Вип. 7).

¹⁶ Джовани Д.А. Пути развития и состояние опытно-исследовательского дела по луговодству и культуре болот на Украине. Труды 1-го совещания луговодо-опытников 23-го февраля – 1-го марта 1928 года при Государственном Луговом институте: Доклады – протоколы – постановления. Москва: Гос. с.-х. изд-во, 1919. Вып. 3. С. 84.

Радовельське болотне господарство (1913 р.), дослідно-показові ділянки по луківництву Департаменту землеробства у Київській та Чернігівській губерніях (1913-1916 рр.), Сарненське дослідне болотне поле (1914 р.), Підставське дослідне болотне поле у Полтавській губернії (1916 р.), Клавдієвський розсадник у Київській губернії (1919 р.), Південна обласна меліоративна організація (1921 р.), Казаровицька дослідна станція з філіями (Максаковське дослідне господарство та Малозагорське лугове господарство (1922 р.), Північна крайова меліоративна організація (1926 р.); поряд із ними функціонували меліоративні товариства (Прилуцьке, Роменське, Золотоніське, Ірпінське та Глухівське), що відзначилися впровадженням новітніх наукових розробок щодо трансформації болотних масивів у штучні пасовища, луки, городи. У таких умовах Рудня-Радовельська болотна дослідна станція фактично стала головною для вивчення галузевих проблем в УСРР через свої філії: а) Буровське дослідне господарство на болотному масиві «Замглай» (Чернігівщина), створене 1926 р. Чернігівським окружним земельним відділом на площі 437 га; б) Озерянський опорний пункт на моховому болотному масиві Коростенщини¹⁷.

Протягом 1925-1927 рр. на Рудня-Радовельській болотній дослідній станції під керівництвом ученого проводилися комплексні польові дослідження щодо місця і ролі попередніх культур для поліпшення торфових ґрунтів. Ці аспекти детально висвітлені у праці М.О. Тюленєва «Про попередні культури при поліпшенні болота» (1928 р.)¹⁸. Продовження даної теми знайшло у брошурі М.О. Тюленєва «Корінне поліпшення болот Полісся в зв'язку з підвищенням врожайності» (1930 р.)¹⁹. Практичні рекомендації, подані у цих брошурах, були експериментально перевірені та доведені на основі даних Рудня-Радовельської болотної дослідної станції.

Окрім того, М.О. Тюленєв отримав замовлення на розробку схем до постановки дослідно-показових ділянок по культурі боліт на землях меліотоваристів, колективів, окремих селян; це стосувалося округ у межах Волинської, Чернігівської та північної частини Київської та Полтавської губерній. Були розроблені схеми для: 1) поверхневого поліпшення без оранки на торф'яному ґрунті трав'яно-осокових боліт; 2) корінного поліпшення (з оранкою). Ще 6 схем М.О. Тюленєв розробив до постановки дослідно-показових ділянок по культурі луків, які поділялися на дві частини: 1) поверхневе поліпшення без оранки на заливних і суходільних луках (схеми для піскуватого, суглинкового та торф'яного ґрунту); 2) корінне поліпшення з оранкою (схеми для піскуватого, суглинкового та торф'яного ґрунту). М.О. Тюленєв підготував «Коротку інструкцію щодо закладання досвідно-показових ділянок масового типу на болотах з торф'яним ґрунтом та на луках (заливних і суходільних)» та спеціальний «Бланк для опису та обрахунку дослідно-показових ділянок по культурі боліт та луків», які були рекомендовані до широкого впровадження в практику²⁰.

У 1935 р. М.О. Тюленєв разом із М.Н. Шевченком та А. М. Янгелем ініціював переведення Підставської болотної дослідної станції (Золоніський район Полтавської обл.) до Яготинського району Київської обл. Дана болотна дослідна станція, закла-

¹⁷ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленєв (1889-1969)... С. 44.

¹⁸ Тюленєв М. Про попередні культури при поліпшенні болота. *Меліоративні питання*. 1928. № 1. С. 7-11.

¹⁹ Тюленєв М.О. Корінне поліпшення болот Полісся в зв'язку з підвищенням врожайності. *Північна краєва меліоративна організація НКЗС УРСР*. Київ: Видання Північної кураєвої меліоративної організації, 1930. С. 6-52.

²⁰ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленєв (1889-1969)... С. 45-46.

дена ще в 1910-х рр., виявилася неперспективною, тому в 1926-1928 рр. в заплави р. Супій прокопали новий магістральний канал від с. Ташань до залізниці сполученням Київ-Яготин. Серед головної причини переведення станції на нове місце М.О. Тюленев називав не до кінця продуманий підхід до проведення процесу осушення з боку її першого директора П.В. Спесивцева, який його здійснював «...за допомогою обвалування і перекачки води центробіжним насосом за межі вала»²¹. М.О. Тюленев визначив місцезнаходження запланованої Панфільської дослідної станції шляхом осушення заплави р. Супій. З початку 1937 р. Супійське експлуатаційно-меліоративне управління з науковим супроводом з боку Панфило-Яготинського болотного опорного пункту УНДІГІМ розпочали відповідні роботи, завдяки яким суттєво поліпшено умови водно-повітряного режиму ґрунту та реалізовано можливість проведення повноцінних агротехнічних заходів.

М.О. Тюленева призначено науковим керівником усіх досліджень **Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту Українського НДІ с.-г. меліорації** (нині – Панфільська дослідна станція ННЦ «Інститут землеробства НААН», Яготинський р-н Київської обл.) (наказ Наркомзему УСРР № 35 від 17 січня 1936 р.)²². Спочатку для розташування опорного пункту використовували підсобне господарство Укрмеліотресту в Яготині на хуторі Бочіїв (теперішня Бачийвщина); дослідники згадують також про використання невеликого маєтку якогось землевласника (поміщика), що, проте, так і не було документально підтверджено²³.

Саме у цей час вийшла друком чергова праця М.О. Тюленева «Зведення результатів роботи болотних опорних пунктів УСРР» (1936 р.), яка стала узагальненням напрацювань і досвіду вітчизняних учених в галузі осушувальних меліорацій довоєнного періоду під методичним координуванням УкрНДІ гідротехніки і меліорації²⁴. У публікації вченим висвітлено професійні здобутки Рудня-Радовельського болотного пункту, Підставського болотного опорного пункту, Бурівського болотного дослідного поля та Сульського центрального болотного опорного пункту. Узагальнення М.О. Тюленева щодо питань підготовки й обробітку ґрунту, удобрення болотних ґрунтів (кислих, нейтральних і лужних), ведення рільництва, вирощування просапних і технічних культур, городніх та ягідних культур, сіяних луків і пасовищ, їх поверхневого покращення, боротьби з бур'янами та використання удобрення на мінеральних ґрунтах практично повністю можна використовувати для запровадження у сучасних умовах господарювання на осушених торфово-болотних ґрунтах²⁵.

Висновки. Таким чином, констатуємо вагомий внесок вітчизняного агромеліоратора, член-кореспондента АН УРСР, професора Миколи Олександровича Тюленева (1889-1969 рр.) у розвиток болотних дослідних станцій країни. Учений пройшов шлях від простого спеціаліста-агрохіміка до директора Рудня-Радовельської болот-

²¹ Тюленев Н.А. Итоги и современное состояние вопроса о сельскохозяйственном использовании осушенных торфяных почв. *Бюллетень научно-технической информации / Мин-во сел. хоз-ва УССР; Укр. акад. с.-х. наук, Укр. науч.-исследоват. ин-т гидротехники и мелиорации; Редкол.: Алпатьев С.М. и др.* Киев, 1958. № 4. С. 26.

²² Штакал М.І., Вільовка В.М., Ткачов О.І., Штакал В.М. До 100-річчя осушення і освоєння заплавної землі Лісостепу. *Зб. наук. пр. ННЦ «Інститут землеробства НААН»*, 2005, Вип. 2. С. 174.

²³ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969)... С. 54.

²⁴ Тюленев М.О. Зведення результатів роботи болотних опорних пунктів УСРР. *Праці Укр. наук.-дослід. ін.-ту гідротехніки та меліорації*. За ред. Іванова О.Т. Київ; Полтава: Держ. вид-во колгоспної і радгоспної л-ри УРСР, 1936. Т. 2, вип. 1. 63 с.

²⁵ Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (1889-1969)... С. 56.

ної дослідної станції та керівника й організатора наукових досліджень Панфіло-Яготинського центрального болотного опорного пункту. Зафіксовано пряму причетність М.О. Тюленєва до відкриття Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції (1922 р.), яка вважалася головною в країні науково-дослідною установою з визначення і розробки основних технічних способів та удосконалення методів меліорації та культури луків. М.О. Тюленєв разом з колегами розробив «Статут» станції, увійшов до числа членів її Ради. Протягом майже 10 років (1923-1932 рр.) виконував обов'язки директора Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції, зробивши її перспективною дослідною установою з вивчення та процесів осушення болотних ґрунтів.

М.О. Тюленєв є автором більше 200 наукових робіт з агро-меліоративної дослідної справи. Ученого по праву називають визнаним класиком меліоративно-дослідної справи країни радянського періоду. Більше того, з середини 1960-х рр. культура боліт як вчення про природні властивості боліт і перетворення малопродуктивних площ на високопродуктивні лани отримала всебічний розвиток у фаховому науковому середовищі. Досягнення вітчизняних учених з вивчення природи боліт і торфовищ, властивостей торфу, болотних ґрунтів, здобутків у проведенні осушувальних і гідротехнічних меліорацій та агротехнічних заходів ведення землеробства задекларували інституційне оформлення нової складової агро-меліоративної дослідної справи – культуру боліт, що об'єднувало знання з болотознавства, ґрунтознавства, меліорації й агротехніки сільськогосподарських культур. Надзвичайна роль у цьому належить член-кореспонденту АН УРСР, професору М.О. Тюленєву, наукові розробки якого активно використовувалися в УРСР у період осушування боліт.

REFERENCES

- Bachkala, O.V.** (2006). Diialnist profesora M.O. Tiuleniєva v rozvytku silskohospodarskoi osushivalnoi melioratsii na torfovo-bolotnykh gruntakh [M.O. Tiuleniєv's activities on development of agricultural drainage reclamation on peat-swamp soils]. *Istoriia nauky i biohrafistyka: elektronne naukove fakhove vydannia, 1*. [in Ukrainian].
- Dzhovani, D.A.** (1919). Puti razvitiia i sostoianie opytно-issledovatel'skogo dela po lugovodstvu i kulture bolot na Ukraine [Ways of development and state of experimental-researching work on meadow farming and swamp culture in Ukraine]. *Trudy 1-go soveshchaniia lugovodov-opytnikov 23-go fevralia – 1-go marta 1928 goda pri Gosudarstvennom Lugovom institute. Doklady – protokoly – postanovleniia* (p. 3). Moskva [in Russian].
- Dovhoruk, Yu.O.** (2018). Yahotynskiy period zhyttia ta roboty vydatnoho vchenoho vitchyznianoї aharnoi nauky profesora M.O. Tiuleniєva [Yagotin period of life and activity of outstanding scientist of domestic agrarian science Professor M.O. Tiuleniєv]. *Yahotynski visti, 26 lystopada, 93, 11276*, p. 5. [in Ukrainian].
- Dokturovskii, V.L.** (1913). Opytnoe khoziaistvo na bolotakh Volynskoi gub. [Experimental farm on the Volyn province swamps]. *Bolotovedenie: vestnik kultury i izucheniia bolot i lugovodstva, 4*, 365-374 [in Russian].
- Okopov, Ye.** (1922). Tsentralna Dosvidno-Melioratsiina Luchna Stantsiia [Central Experimental-Reclamation Meadow Station]. *Vistnyk silskohospodarskoi nauky, 1, 1* [in Ukrainian].
- Palianychko, S.O.** (1930). Tekhnichni vlastyvoli konopel [Technical properties of cannabis]. In *Perspektyvy rozvytku kultury konopel na boloti*. Kyiv, 22-29 [in Ukrainian].
- Tiulenev, N.A.** (1958). Itogi i sovremennoe sostoianie voprosa o selskokhoziaistvennom ispolzovanii osushennykh torfianykh pochv [Results and modern state of question of agricultural use of the drained peat soils]. *Biulleten nauchno-tekhnicheskoi informatsii, 4*, 24-31 [in Russian].
- Tiulenev, N.** (1926). *Istoriia vozniknoveniia zadachi programma i pervye dostizheniia Rudnia-Radovelskoi bolotnoi opytnoi stantsii 1923-1926 gg.* [History of origin, tasks, program and first achievements of Rudnia-Radovel Swamp Experimental Station 1923-1926]. Korosten, pp. 7-66 [in Russian].
- Tiuleniєv, M.O.** (1930). Poperedni dani pro kulturu konopel [Previous data of cannabis culture]. In *Per-*

- spektyvy rozvytku kultury konopel na boloti*. Kyiv, pp. 6-19 [in Ukrainian].
- Tiuleniev, M.** (1928). Pro poperedni kultury pry polipshenni bolota [About previous cultures in swamp improvement]. *Melioratyvni pytannia*, 1, 7-11 [in Ukrainian].
- Tiuleniev, M.O.** (1936). Zvedennia rezultativ roboty bolotnykh opornykh punktiv USRR [Summary of work results of swamp base points of USSR]. *Pratsi Ukrainського naukovo-doslidnoho instytutu hidrotekhniki ta melioratsii*. Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Tiuleniev, M.O.** (1930). Korinne polipshennia bolot Polissia v zviazku z pidvyshchenniam vrozhaivosti [Radical improvement of Polissia swamps due to increase yields]. *Pivnichna kraieva melioratyvna orhanizatsiia NKZS URSR* (p. 6-52). Kyiv [in Ukrainian].
- Shtakal, M.I., Virovka, V.M., Tkachov, O.I. & Shtakal, V.M.** (2005). Do 100-richchia osushennia i osvoinennia zaplavnykh zemel Lisostepu [To 100th anniversary of drainage and development of flood-plain lands of the Forest-Steppe]. *Zbirnyk naukovykh prats NNTs «Instytut zemlerobstva NAAN»*, 2, 174-180 [in Ukrainian].
- Verhunov, V.A.** (Ed.) (2019). *Chlen-korespondent AN URSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1969): biobibliografichni pokazhchyk naukovykh prats za 1911-1964 roky. Do 130-richchia vid dnia narodzhennia* [Corresponding Member of AS of USSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1969): biobibliographical index of scientific papers for 1911-1964. To 130th anniversary from birthday]. Kyiv: «TsP» Komprynt» [in Ukrainian].
- Verhunov, V.A.** (Ed.) (2004). *Chlen-korespondent AN URSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1969): biobibliografichni pokazhchyk naukovykh prats za 1911-1964 roky. Do 75-richchia Instytutu hidrotekhniki i melioratsii UAAN*. [Corresponding Member of AS of USSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1969): biobibliographical index scientific papers for 1911-1964. To 75th of Institute of Hydraulic Engineering and Reclamation of UAAS]. Kyiv [in Ukrainian].
- Verhunov, V.A.** (2019). Kultury bolit u naukovo-osvitnomu dorobku M.O. Tiulenieva [Swamp culture in scientific-educational heritage of M.O. Tiuleniev]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 6 (795), 82-87 [in Ukrainian].
- Verhunov, V.A.** (2019). *Chlen-korespondent AN URSR M.O. Tiuleniev (1889-1969) – vchenyi, pedahoh ta fundator silskohospodarskoi melioratyvnoi doslidnoi spravy v Ukraini (do 130-richchia vid dnia narodzhennia)* [Corresponding Member of AS of USSR M.O. Tiuleniev (1889-1969) – scientist, teacher and founder of agricultural experimental work in Ukraine (to 130th anniversary from birthday)]. Rivne [in Ukrainian].
- Veselska, N.M.** (2011). *Rudnia-Radovelska bolotna doslidna stantsiia: Istorychnyi narys* [Rudnia-Radovel Swamp Experimental Station: Historical essay]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

Natalia Shulha

(National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

e-mail: shulha.nv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4063-6911>

Activities of Agro-Ameliorator M.O. Tiuleniev (1889-1969) at Swamp Research Stations

The paper gives the characteristic of the contribution of Ukrainian agro-ameliorator, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Professor Mykola Oleksandrovych Tiuleniev (1889-1969) to the development of swamp research stations of Ukraine, in particular, Minsk Swamp Experimental Station, Kozarovytschi Scientific and Research Ameliorative Station, Rudnya-Radovel Swamp Amelioration Research Station, Panfyly-Yahotyn Central Swamp Base of the Research Institute of Agricultural Amelioration of Ukraine. The scientist rose from a simple agrochemist to the director of Rudnya-Radovel Swamp Amelioration Research Station and the head and organizer of scientific research at Panfyly-Yahotyn Central Swamp Base.

In particular, M.O. Tiuleniev was directly involved in the establishing of Kozarovytschi Scientific and Research Ameliorative Station (1922), which was considered the main research institution in the state engaged in identifying and developing of basic technical methods and

improving the methods of amelioration and cultivation of meadows. M.O. Tiuleniev, together with colleagues, developed the *Charter* of the station, became a member of its Council. For almost 10 years (1923-1932) M.O. Tiuleniev performed the duties of the director of Rudnya-Radovel Swamp Amelioration Research Station and made it a promising research institution specialized in the study and the processes of swamp soils drainage.

M.O. Tiuleniev is the author of over 200 research papers on agro-amelioration. The scientist is rightly called a recognized classic of land research and amelioration of the Soviet period. Moreover, since the mid-1960s, the cultivation of swamps as a study of swamp natural characteristics and transformation of low-productive areas into highly productive fields was comprehensively developing in the professional scientific environment. The achievements of Ukrainian scientists to study the nature of swamps and peatlands, properties of peat, swamp soils, progress in drainage and hydraulic amelioration and agrotechnical measures of agriculture declared the institutional framework of a new component of agro-ameliorative research, that is the cultivation of swamps, combining the knowledge in swamp study, soil study, amelioration and agrotechnology of agricultural crops. An extraordinary role in this belongs to the Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Professor M.O. Tiuleniev, whose scientific findings were actively used in the Ukrainian SSR during the swamp drainage period.

The author used historical and genetic, historical and chronological, problematic, historical and comparative, personological and biographical methods. In addition, the methods of systematization and source study criticism were used.

Keywords: swamp research stations, swamp drainage, agro-amelioration, M.O. Tiuleniev

Надійшла до редакції / Received: 05.05.2020

Схвалено до друку / Accepted: 01.06.2020